

K AKTUÁLNEJ ÚLOHE RIADIACEHO SUBJEKTU V ROZVOJI SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

IVAN HALUŠKA, Ústredný výbor KSS, Bratislava

Imanentnou črtou rozvoja socialistickej spoločnosti je prehĺbovanie jej komplexnej celistvosti; preto čoraz významnejšia a náročnejšia úloha pripadá tej časti spoločnosti, ktorá na základe delby práce zabezpečuje cieľavedomú jednotnosť fungovania a rozvoja spoločnosti; touto časťou je jej riadiaci subsystém, subjekt riadenia.

Marxizmus-leninizmus jednoznačne dokázal, že skutočným subjektom tvoriacim dejiny ľudskej spoločnosti, ktorý sa výrazne prejavuje najmä v prelomových situáciách, je pracujúci ľud, skutočný tvorca hodnôt. Na určitom stupni historického vývoja, v epoche prechodu od kapitalizmu ku komunizmu, sa týmto rozhodujúcim subjektom stáva robotnícka trieda.

Na základe analýzy vzťahu skutočného subjektu historického vývoja spoločnosti a subjektu, ktorý má v danej historickej etape moc, je možné v celom historickom vývoji spoločnosti vydeliť dve základné etapy.

Prvá etapa charakterizuje antagonizmus triednych záujmov. Tu sa veľmi výrazne prejavuje antagonizmus protirečenie medzi skutočným subjektom historického vývoja a tou časťou spoločnosti, ktorá má moc, ktorá vládne. Odráža sa navonok vo vzťahu ľudových mas a systému orgánov vytvorených vládnuťou triedou, ktoré, opierajúc sa o jej moc, riadia fungovanie a rozvoj spoločnosti. Tento základný protiklad môžeme identifikovať tak v otrokárskej spoločnosti, ako aj vo feudalizme a veľmi výrazne vystupuje v kapitalistickej spoločenskoekonomickej formácii. Tu je subjektom, majúcim vládnu moc trieda vlastníkov výrobných prostriedkov, trieda tých, ktorí vlastnia kapitál, ktorí podľa svojich základných záujmov vytvárajú reálne fungujúci riadiaci systém kapitalistickej spoločnosti. Pritom moc triedy kapitalistov, ich väzba na reálne fungujúci riadiaci systém, t. j. na systém orgánov, ktoré prakticky riadia rozvoj spoločnosti, je viac či menej skrytá. Spravidla v každej kapitalistickej krajine sa snaží trieda kapitalistov svoju jednoznačnú väzbu na

reálne fungujúci riadiaci systém zakrývať pláštikom buržoáznej demokracie. Tento plášťik sa odkrýva v krízových situáciách kapitalistickej spoločnosti, keď väzba medzi mocou kapitalistov a konkrétnym profesionálnym riadiacim systémom v kapitalistickej spoločnosti sa stáva plne otvorenou, čo je najzrejmšie v rôznych formách fašistickej diktatúry.

Riešením antagonistického protirečenia medzi skutočným, objektívnym subejktom historického vývoja a subjektom, ktorý má moc (ktorej vyjadrením je reálne fungujúci profesionálne riadiaci systém), je revolučná zmena základných vzťahov, uchopenie moci, a teda prevzatie rozhodujúcej riadiacej činnosti robotníckou triedou, masami pracujúcich a konštituovanie takého reálne fungujúceho riadiaceho systému, ktorý vedúcu úlohu robotníckej triedy, základné záujmy pracujúcich nielen rešpektuje, ale v patričnej miere aj realizuje.

Subjekt riadenia socialistickej spoločnosti zahŕňa všetky štátne a spoločenské orgány a ich prostredníctvom príslušné organizácie a tým široké masy pracujúcich. Ide teda o celý komplex orgánov, ktorých poslaním je zabezpečovať cieľavedomú jednotu spoločnosti, pôsobiť v súlade so zákonitosťami rozvoja socialistickej spoločnosti a na tom základe vytvárať podmienky pre plánovitý, proporcionálny rozvoj všetkých oblastí spoločenského systému so zreteľom na plnenie historickej misie robotníckej triedy. To kladie mimoriadne nároky predovšetkým na činnosť centrálnych článkov (orgánov) riadiaceho subjektu.

Riadiaci subjekt môže v socialistickej spoločnosti plniť svoje poslanie len za predpokladu, že je schopný zabezpečovať jednotu politického a hospodárskeho prístupu a osobitne pôsobiť v jednote s rozhodujúcim subjektom rozvoja socialistickej spoločnosti, t. j. s robotníckou triedou a pracujúcim ľudom. Silou, ktorá je nositeľom, zdrojom tejto schopnosti, je marxisticko-leninská strana; stojí v čele celého komplexu štátnych, hospodárskych a spoločenských orgánov a organizácií; predstavuje jednotnú a jednotiacu vôľu, usmerňuje riadiacu činnosť v záujme spoločenského rozvoja; spája rozvíjanie marxisticko-leninskej teórie so systematickou ideovovýchovnou a politicko-organizátorskou prácou v radoch širokých vrstiev ľudu, vŕha ju do tvorby i realizácie politických rozhodnutí.

Komplexný riadiaci subjekt socialistickej spoločnosti musí teda tvoriť dialektickú jednotu s riadiacim objektom, so širokými ľudovými masami, so všetkými členmi socialistickej spoločnosti. Základom i garantom tejto jednoty je vedúca úloha marxisticko-leninskej strany.

Vo svetle povedaného je zrejmá neudržateľnosť snáh, ktoré sa v teórii riadenia občas objavujú, totiž snáh mechanicky aplikovať vzťahy riadiaceho a riadeného systému, existujúce v nižších typoch procesov, prenášať napr. vzťahy technických či biologických systémov do oblasti riadenia spoločenských procesov. Tento redukcionizmus, ignorujúci kvalitu spoločenskej formy pohybu ako formy najvyššej, najzložitejšej, vyznačujúcej sa dialektikou subjektu a objektu atď., je

teoreticky i metodologicky pochybený a v teórii i praxi môže viesť k vážnym deformáciám.

Na mieste sú otázky: Čo je hlavným predmetom pôsobenia riadiaceho subjektu? Ako zabezpečuje jednotu činnosti mnohotvárných kolektívov, ako uplatňuje tendenciu celistvosti spoločnosti ako organického systému, aby bolo možné čo najviac využiť potenciálne prednosti vlastného socializmu?

Najčastejšie sa riadiaci subjekt hodnotí podľa výsledkov jeho činnosti pri vytyčovaní cieľov, plánov, úloh a pri ich zabezpečovaní. Vo vonkajších prejavoch je však už menej zrejmé, že kvalita cieľov i spôsobov zabezpečovania ich realizácie je určovaná vzťahmi medzi jednotlivcom a kolektívom, medzi kolektívmi navzájom i medzi kolektívom a spoločnosťou ako celkom, reprezentovanou celospoločenským subjektom riadenia. Spoločným menovateľom, ktorý všetky tieto komponenty formuje, sú spoločenské vzťahy a ich rozhodujúca súčasť — výrobné vzťahy. Riadiaci subjekt — v celej svojej štruktúre — svojou aktívnou činnosťou tieto vzťahy ďalej dotvára, mení, rozvíja.

Preto možno povedať, že rozhodujúcim predmetom pôsobenia riadiaceho subjektu rozvoja spoločnosti je ovplyvňovanie kvality výrobných a ostatných spoločenských vzťahov. Úroveň rozvoja výrobných a ostatných spoločenských vzťahov vo veľkej miere determinuje smer i rýchlosť rozvoja spoločnosti, teda rozvoja výrobných síl, materiálneho i duchovného bohatstva ľudí, celého komplexu tvoriaceho dynamiku spoločenských síl, ktorá spätne napomáha a v určitom slova zmysle aj určuje ďalší rozvoj výrobných a ostatných spoločenských vzťahov. Je len logické, že výrobné a ostatné spoločenské vzťahy sú kľúčovým predmetom riadiaceho pôsobenia subjektu, ale nie sú jediným, pretože riadiaci subjekt musí pôsobiť aj na rozvoj ostatných komponentov, ktoré tvoria vo svojom komplexe rozvíjajúcu sa spoločnosť. Subjekt riadenia teda vplýva na obsah i smer činnosti ľudí, kolektívov, celých subsystémov, ale len v určitých (spravidla značne širokých) rámcoch, ktoré sú determinované základnými spoločenskými, ale predovšetkým výrobnými vzťahmi. Treba poznamenať, že samotný rámec daný výrobnými a ostatnými spoločenskými vzťahmi neznamenaá nejakú neprekonateľnú „betónovú“ bariéru; je to predovšetkým prejav tendencií, prejav takých požiadaviek, ktorým sa nemožno dlhodobo priečiť, proti ktorým nie je možné dlhodobo konať. Protikladnosť základných tendencií určených spoločenskými, ale predovšetkým výrobnými vzťahmi a konania určitej časti spoločnosti sa prejaví ako brzdiaci faktor, ktorý môže vyvolať veľmi zložitú, ak nie krízovú situáciu v rozvoji spoločnosti ako celku. Čiže je tu len relatívne veľká voľnosť pre stanovenie cieľov i konkrétnych postupov, v ktorých záujme subjekt zjednocuje a stimuluje rozvoj spoločnosti a jej súčastí. Ale práve týmto rozvojom spoločnosti sa výrobné a ostatné spoločenské vzťahy ako v tendencii pôsobiace determinanty ďalej pretvárajú, menia a vyvíjajú. Zjednodušene povedané, ukla-

daním cieľov, úloh, tvorbou plánu a zabezpečovaním ich realizácie pri plnom využití možností existujúcej úrovne výrobných a ostatných spoločenských vzťahov je možné pôsobiť na intenzifikáciu rozvoja výrobných a ostatných spoločenských síl a intenzifikáciou tohto rozvoja vytvárať možnosti pre ďalšie zdokonaľovanie a skvalitňovanie týchto vzťahov.

Pritom je nevyhnutné si uvedomiť, že celostný systém spoločenských vzťahov socializmu zákonite obsahuje vnútorné protirečenia, ktoré sú zdrojom ďalšieho socialistického rozvoja. Ako zdôrazňuje L. I. Abalkin, základným protirečením komunistickej formácie je protirečenie "medzi snahou o rast blahobytu a všestranného rozvoja osobnosti a možnosťami výroby, vedy a techniky zabezpečiť jeho realizáciu". [1, s. 27]. Prejavom tohto základného protirečenia v dosiahnutej úrovni rozvoja socialistických výrobných a ostatných spoločenských vzťahov je protirečenie medzi socialistickou spoločnosťou ako celkom a jej relatívne samostatnými subsystémami, jej jednotlivými článkami. V jeho základe je protirečenie medzi záujmami spoločnosti, kolektívov a jednotlivých pracovníkov, protirečenie medzi rovnosťou pracujúcich ako vlastníkov výrobných prostriedkov a ich nerovnosťou, existujúcou na základe rozličných podmienok práce, rôznych prírodných podmienok, rozdielov v kvalifikácii i celého radu ďalších.

Opierajúc sa o poznanie marxisticko-leninskej dialektiky vyjadrenej v zákone jednoty a boja protikladov a o súčasnú analýzu procesov spoločenského rozvoja, ukazuje sa nevyhnutné oveľa hlbšie analyzovať procesy vzniku a vývoja tohto typu protirečení.

V praktickej riadiacej činnosti z celého tohto procesu najviac pozornosti sa venuje otázkam riešenia existujúcich protirečení. Pritom oveľa menšia pozornosť sa venuje analýze stupňa ich rozvoja a ich vplyvu na intenzifikáciu ekonomiky, na akceleráciu spoločenského vývoja. Relatívne veľmi častý je prístup riešiť protirečenia ich likvidáciou, pričom neraz ide o fiktívnu likvidáciu, teda o to, že sa likviduje odraz toho protirečenia v písomnej či ústnej informácii a nelikviduje sa samotné protirečenie. Samozrejme, existujú aj dôslednejšie prístupy, keď sa protirečenie likviduje, ale ešte len v procese svojho dynamizujúceho vývoja, a to tak, že sa silou potlačí to nové, socialisticky pokrokovejšie bez možností dozrieť a ukázať svoje prednosti. Obidva prístupy nemožno nazvať riešením protirečení či využívaním zákona negácie negácie, ale skôr brzdením socialistického rozvoja.

Zo základných poznatkov marxisticko-leninskej dialektiky vyplýva nie likvidácia protirečení, ale dôsledné využívanie jednoty a boja protikladov a v procesoch, tvoriacich základňu výrobných a ostatných spoločenských vzťahov, je skutočným "motorom" socialistického rozvoja. Vo vzťahu k jednotlivým zložkám i hierarchickým úrovniam riadiaceho subjektu ide o jednotu a boj rôznych prístupov opierajúcich sa o protirečivú a dynamicky sa rozvíjajúcu jednotu rôznych kolektívnych záujmov navzájom i ich väzbu na celospoločenské záujmy.

Už v delbe práv a zodpovedností sa musí vytvárať priestor pre možnosti vzniku, vývoja a riešenia protirečení. Garantom ich socialistickej podstaty i toho, že ich riešením sa prispieva k dynamizácii socialistického rozvoja, je a musí byť rozhodujúca sila spoločnosti — robotnícka trieda, pracujúci, ale predovšetkým ich jadro a avantgarda — komunistická strana.

Základnou charakteristickou črtou týchto protirečení je, že sú neantagonistické, neprotirečia socialistickému rozvoju. Táto skutočnosť však neznamená, že socialistická spoločnosť, socialistické spoločenské vzťahy sú automaticky imúnne proti vzniku antagonistických protirečení. Pri rozvoji spoločenských vzťahov je nevyhnutné veľmi starostlivo strážiť, aby existujúce či vznikajúce protirečenia boli skutočným motorom socialistického rozvoja, ale nedopustiť, aby protirečenia prerastali do antagonistických, aby boli zneužívané triednymi nepriateľmi, nepriateľmi socialistického rozvoja.

Tak ako pri spôsobe výroby je rozvoj výrobných síl a rozvoj výrobných vzťahov v dialektickej jednote, ktorá neznamená automatické nasledovanie jedného druhým, tak aj v rozvoji spoločnosti je celkový rozvoj spoločenských síl v dialektickej jednote s rozvojom celkového systému spoločenských vzťahov. Rozvoj spoločnosti, rozvoj spôsobu života a spôsobu výroby umožňuje rozvoj spoločenských vzťahov, ktoré zase naopak urýchľujú, alebo spomaľujú spoločenský rozvoj, rast kvality spoločenských síl v závislosti od ich kvality i od kvality ich vzájomného pôsobenia. Tým, že spoločenské vzťahy vytvárajú systém, ich pôsobenie sa môže vzájomne posilňovať v smere socialistického rozvoja, ale nemožno automaticky vylúčiť ani možnosť, že nedokonale alebo nesprávne sa rozvíjajúce spoločenské vzťahy môžu vzájomným pôsobením zosilňovať aj negatívne tendencie.

Ako príklad môže slúžiť proces prerastania v socializme ešte prežívajúcich a nie raz aj novo sa reprodukujúcich malomeštiackych spoločenských vzťahov do vzťahov súkromnovlastníckych, reprodukujúcich súkromnovlastnícky charakter, vzťahov, ktoré sa môžu stať zárodkom pre pôsobenie antispoločenských, antisocialistických tendencií i pre vytváranie materiálnych podmienok pre takéto pôsobenie.

Z tohto pohľadu je mimoriadne dôležitá a náročná úloha subjektu celospoločenského riadenia, ale i každého subjektu, ktorého náplňou je riadiace pôsobenie. Z tohto pohľadu vyvstáva aj dôležitosť a objektívna potreba základnej jednotiacej sily a ňou vyjadrovaného základného cieľa, ktorý tvorí základnú orientáciu, ale aj rozhodujúce kritérium správnosti vytyčovania čiastkových cieľov.

Dospievame k jednoznačnému záveru, že nielen odpoveď na otázku, kto je subjektom majúcim moc, majúcim možnosť zabezpečovať rozvoj spoločnosti, ale aj na otázku, aký je vzťah medzi subjektom a objektom spoločenského vývoja, vyplýva z určenia charakteru výrobných a ostatných spoločenských vzťahov a ich základu, ktorým je vlastníctvo vý-

robných prostriedkov. Práve charakterom vlastníctva výrobných prostriedkov sa odlišujú dve historické etapy vývoja vzťahov subjektu a objektu. Je to etapa súkromného vlastníctva, charakterizovaná vykorisťovaním jednej triedy druhou a etapa spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, charakterizovaná zrušením vykorisťovania.

Vzájomný vzťah subjektu a objektu riadenia, vzťah jednotlivých súčastí subjektu riadenia, ale aj jednotlivých súčastí objektu riadenia odráža teda kvalitu a úroveň rozvoja príslušných (panujúcich) výrobných a s nimi spätých ostatných spoločenských vzťahov.

Charakter a kvalita výrobných a ostatných spoločenských vzťahov je však v značnej miere spojená s kvalitou aktivity skutočného subjektu, teda všetkých pracujúcich, robotníckej triedy a jej avantgardy. Kľúčovú úlohu má kvalifikovaná, konkrétna, tvorivá aktivita profesionálneho riadiaceho subjektu, ktorá odhaľuje a využíva potenciálne možnosti spoločenského rozvoja. Riadiaci subjekt zabezpečuje rast kvality kooperácie a integrácie nielen pracovných, ale aj ostatných činností, nevyhnutných pre fungovanie a rozvoj socialistickej spoločnosti. Tým pôsobí na zdokonalenie výrobných a ostatných spoločenských vzťahov a vytvára nové, vyššie potenciálne možnosti pre dynamický rozvoj, určuje mieru intenzity celého spoločenského rozvoja.

LITERATÚRA

1. ABALKIN, L. I.: Dialektika socialističeskoj ekonomiky. Moskva 1981.